

*Супроновський А. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Анотація. Встановлено, що міграційне право України має всі сталі ознаки, які характеризують його як самостійну галузь права в системі національного права України, оскільки стосується державних та соціальних інтересів. Це – і окремий предмет регулювання, й сукупність власних юридичних засобів впливу держави на учасників регульованих суспільних відносин, а також бажання та волевиявлення держави в розвитку цієї комплексної галузі права.

Ключові слова: національне право, галузі права, міграційне право, методи правового регулювання.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття політико-правова карта світу кардинально змінилася. Науково-технічний прогрес та інтенсивний розвиток міждержавних відносин значно прискорили та істотно змінили процеси інтернаціоналізації економічного, правового та інших аспектів життя суспільства. Істотно зріс взаємозв'язок і взаємозалежність держав, що обумовлено глобальними проблемами, від вирішення яких залежить існування людства.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з активізацією і зростанням інтеграційних процесів між державами актуалізуються питання появи нових галузей права, що пов'язано з розширенням кола об'єктів правового регулювання. Таке розширення обумовлене виникненням на сучасному етапі розвитку суспільства нових відносин, які через свою соціальну значущість повинні бути врегульовані правом. Наявність публічного інтересу й обумовлює появу нормативних актів, що регулюють такі відносини [1].

Критерій виділення галузей права не встановлений законодавцем. Проте в теорії права такими критеріями є предмет і метод правового регулювання.

Предметом правового регулювання в галузях права є визначені сукупності однорідних суспільних відносин: майнові, фінансові, адміністративні, бюджетні, трудові, транспортні, сімейні, кримінальні та ін., на підставі яких отримує назву відповідна галузь права. Методи правового регулювання є сукупністю засобів дії правових норм на певні суспільні відносини. Теоретично методи правового регулювання поділяють на імперативні та диспозитивні. Імперативні методи виходять з механізму владної дії на суб'єкти правовідносин. Диспозитивні методи засновані на наданні рівноправним суб'єктам правовідносин можливості самостійного вибору форми організації і здійснення їх стосунків в межах, встановлених правовими нормами.

Галузі права поділяються на основні (фундаментальні) та комплексні. Для кожної з основних галузей права, що історично сформувалися, характерне використання певного набору методів правового регулювання. Комплексні галузі права утворюються за іншим принципом, що передбачає поєднання правових норм, встановлених в основних галузях для регулювання даних стосунків, з правовими нормами, встановленими нормативними актами спеціального законодавства у сфері даної діяльності. При цьому правові норми, встановлені в інших галузях права, комплексна галузь тільки використовує, а не розробляє. Такий механізм дозволяє формувати комплексні галузі права відпо-

відно до суспільної необхідності, обумовленої розвитком законодавства в деяких сферах діяльності, що призводить до появи великої кількості правових норм і нормативно-правових актів. В результаті виникає можливість відособлення відповідних правових норм за ознакою виду відносин [2]. До таких галузей можна віднести міграційне право.

Основним серед правових проблем міграційного права України є питання самостійності міграційного права як галузі в системі національного права України.

Представляється, що об'єктивними передумовами існування міграційного права України є загальні конституційні засади функціонування держави, які вже сформувалися. Це – суверенітет, демократичні перетворення, соціальність і гуманізм держави, утвердження верховенства прав і свобод людини та громадянина.

Тривалий час вважалося, що міграційні суспільні відносини регулюються нормами низки інших галузей права України – конституційного, адміністративного, кримінального тощо. Так, інститут правового статусу іноземців та осіб без громадянства, інститут притулку традиційно належали лише до інститутів конституційного права; інститут свободи пересування, інститут вільного вибору місця проживання – до адміністративного та житлового права; інститут екстрадиції – до кримінального права. Нині зазначені інститути набули додаткової якості змішаного інституту, що утворився на стику суміжних галузей права. Тобто, вони стали міжгалузевими, комплексними інститутами. Щодо міграційного права України, то міграційними інститутами вони стали завдяки присутності міграційних процесів фізичних осіб. Загальним є те, що міграційні правові норми в сукупності регулюють міграційні процеси, пов'язані з переміщенням фізичних осіб, що становить предмет міграційного права України як самостійної галузі права [3].

Безумовно, предмет цього права виходить з поняття міграції фізичних осіб як комплексу суспільних відносин. Водночас зміст понять «міграція фізичних осіб» та «міграційні процеси» повністю не збігається. Міграція містить статичний елемент і є добровільним свідомим територіальним переміщенням фізичної особи, пов'язаним зі зміною її статусу, а міграційні процеси як динамічний елемент відображають ознаки міграційних відносин, а також розвиток залежних від них наслідків, тобто друге є частиною першого. Без усвідомлення цієї відмінності не можна виокремити властивості та якості суб'єктів міграційних відносин.

Базові норми міграційного права України покликані впорядкувати однорідні суспільні відносини, що виникають у сфері міграції фізичних осіб. До них належать положення, які регулюють:

- процеси пересування як усередині держави, так і за її межами;
- зміну й усі елементи переходу статусу мігранта з одного в інший у процесі міграції, гарантії здійснення прав і свобод мігрантів, їх юридичну відповідальність;
- діяльність держави щодо утвердження й забезпечення наданого нормативно-правовими актами різним категоріям мігрантів юридичного статусу [4].

Ядром предмета міграційного права України є міграційні процеси, з якими нерозривно пов'язані відносини з встановленням і реалізацією статусів різних категорій мігрантів, котрим необхідно за допомогою юридичних засобів відкривати простір для самореалізації.

Система прав і свобод мігранта в різних її проявах є основою міграційної сфери; саме тут міститься вирішення основних міграційно-правових проблем. Курс України на демократизацію державного та суспільного життя вимагає визнання й правового забезпечення самостійної життєдіяльності мігрантів як суб'єктів права. Навіть мігранти, які незаконно перебувають на території України, мають право на основоположні права людини, оскільки відповідно до статті 1 Загальної декларації прав людини усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах; вони наділені розумом і совістю й повинні діяти один щодо одного в душі братерства.

Необхідно врахувати й те, що чимало норм міграційного права України, особливо у сфері імміграції, стосується питань процесуального характеру, тобто, правового регулювання порядку проходження міграційних справ. Тому в багатьох випадках його можна кваліфікувати і як процесуальне право.

Отже, міграційне право України можна визначити як сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з міграційними процесами фізичних осіб, визначенням правового статусу мігранта в результаті свободи пересування, а також закріплення гарантій і обов'язків держави та її органів щодо утвердження й забезпечення статусу різних категорій мігрантів.

З відносинами, що становлять предмет міграційного права України, тісно пов'язані процедурні відносини із встановленням юридичних фактів і процесуальні з розгляду міграційних справ, розгляду спорів тощо, які іноді у літературі називають допоміжними. А це ще одне підтвердження реалізації цього права, оскільки останні визначають порядок застосування норм матеріального права та забезпечують важливу якість міграційного права України – взаємозв'язок матеріальних і процесуальних засад – саме системність права [5].

Крім предмета правового регулювання, юридична наука для виокремлення у галузь права визначає наявність методу правового регулювання суспільних відносин, тобто, сукупність способів і засобів правового впливу на суспільні відносини. Останній є важливим диференційованим критерієм відособлених галузей права; що дає змогу повніше охарактеризувати природу цих відносин, виявити їх юридичні ознаки і точніше визначити межі правового регулювання.

Проблема методу міграційного права України належить до недостатньо досліджених і дискусійних. Насамперед слід зазначити: загальне правове становище суб'єктів міграційних відносин характеризується відносинами підпорядкування. Тут немає відносин рівності, навпаки, виникають відносини, які характеризуються нерівністю їх учасників і за змістом відносин, і за правовим статусом, і за каталогом повноважень та обов'язків. Держава в особі її органів встановлює загальні правила поведінки всіх учасників міграційно-правових відносин.

Друга ознака – загальний порядок виникнення, зміни та припинення міграційно-правових відносин. Вона проявляється в тому, що умови, підстави здійснення міграції, протікання міграційних процесів, а також встановлення відповідного статусу мігрантів перераховані у правових нормах. Доповнювати цей перелік на договірних умовах сторони не мають права. Реалізація певного права людини і громадянина у сфері міграції здійснюється тільки у випадках, передбачених національним законодавством України. Правовідносини виникають з волевиявлення як мігранта, так і держави. Прикладом останнього можуть бути випадки примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України.

Що стосується характеру встановлення прав і обов'язків учасників правовідносин у процесі міграції фізичних осіб, то переважає імперативний метод. Однак має місце певною мірою і диспозитивний спосіб, коли суб'єктам міграційного права України надаються можливості автономного, вільного поводження, вибору відповідного рішення [6]. Так, передбачається реєстраційний порядок місця проживання – житель повідомляє відповідним органам внутрішніх справ про своє місце постійного проживання. Свобода пересування території України передбачає можливість фізичної особи діяти згідно зі своїми інтересами і цілями на основі пізнання об'єктивної необхідності, за винятком обмежень, які встановлюються законом, лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою охорони здоров'я населення, захисту прав і свобод інших людей тощо. Таким чином, оскільки міграційне право України є комплексною галуззю права, то й метод правового регулювання можна назвати комплексним. Міграційні правовідносини мають багато граней та аспектів. З одного боку, вони підпадають під правове регулювання імперативним методом, з іншого – диспозитивним. Імперативному способу притаманний метод «влада – підпорядкування», а диспозитивному – юридичної рівності. Метод міграційного права України використовує обидва способи з переважанням імперативного методу правового регулювання у поєднанні з іншими способами-прийомами регулювання: позитивне зобов'язання – покладання на фізичну особу обов'язку активної поведінки (наприклад, при перетинанні державного кордону України протягом п'яти днів звернутися до органу міграційної служби із заявою про надання статусу біженця) та заборона – покладання на фізичних осіб обов'язку утримуватися від здійснення певних дій (наприклад, перетинати державний кордон України лише в пунктах пропуску через державний кордон України).

Якщо предмет правового регулювання дає змогу виявити ту сферу суспільних відносин, на яку впливає міграційне право України, то метод правового регулювання виступає засобом цього впливу, регулювання, що також характеризує (нарівні з предметом) міграційне право України як галузь права.

Як зазначає А. Б. Венгеров, нині виникають нові галузі права – космічне, екологічне, інформаційне (комп'ютерне) та деякі інші, які відрізняються поки що за своїм предметом, а метод регулювання для цих відносин може ще розроблятися, може бути змішаним або взагалі не мати чіткого змісту [7].

Підтвердженням цього є також теоретико-методологічні знання про правову дійсність. У теорії права багато років поспіль розрізняються публічне право й приватне право. Сучасне публічне право регулює засади функціонування держави та її інститутів, суспільних інститутів, механізм місцевого самоврядування, основи правової системи, правовий статус людини й громадянина тощо. Для нього характерний імперативний метод регулювання.

Приватне право з його диспозитивним методом регулює сферу особистих інтересів і ґрунтується на рівності сторін та довірливих відносинах.

Нині такий поділ між двома правовими сім'ями з інтенсивним розвитком суспільних відносин став досить умовним і рухливим. Між ним існує і розширюється третя правова сім'я, яка поєднує публічно-правові та приватно-правові методи регулювання, до якої належить і міграційне право України [8].

Висновок. Отже, міграційне право України має всі сталі ознаки, які характеризують його як самостійну галузь права

в системі національного права України, оскільки стосується державних та соціальних інтересів. Це – і окремих предмет регулювання, й сукупність власних юридичних засобів впливу держави на учасників регульованих суспільних відносин. А найважливіше – бажання та волевиявлення держави в розв'язку цієї комплексної галузі права.

Література:

1. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век / И. И. Лукашук. – М. : Спарк, 2000. – 261 с.
2. Лукьянова Е. Г. Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации / Е. Г. Лукьянова // Государство и право. – 2004. – № 7. – С. 84-89.
3. Хабриева Т. Я. Миграционное право как структурное образование российского права / Т. Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2007. – № 11. – С. 3-16.
4. Тоцкий Н. Н. Введение в международное право: [учеб. пособие] / Н. Н. Тоцкий; под ред. Н. А. Михалева. – М., 2003.
5. Чехович С. Б. Элементарный курс миграционного права Украины : конспект лекций: [навч. посіб.] / С. Б. Чехович. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
6. Костенко Н. И. Проблемы международно-правового регулирования института выдачи (экстрадиции) / Н. И. Костенко // Государство и право. – 2002. – № 8.
7. Венгеров А. Б. Теория государства и права: [учебник] / А. Б. Венгеров. – М. : Омега-Л, 2008. – 608 с.
8. Вокуев М. Р. Миграционное право современной России: теоретико-правовое исследование: автореф. дис. на соискание науч. степени к. ю. н. – Ростов-на-Дону, 2009. – 21 с.

Супруновский А. И. Понятие и признаки миграционного права Украины

Аннотация. Установлено, что миграционное право Украины имеет все признаки, которые характеризуют его как самостоятельную отрасль права в системе национального права Украины, поскольку касается государственных и социальных интересов. Это – и отдельный предмет регулирования, и совокупность собственных юридических средств воздействия государства на участников регулируемых общественных отношений, а также желание и волеизъявления государства в развитии этой комплексной отрасли права.

Ключевые слова: национальное право, отрасли права, миграционное право, методы правового регулирования.

Suprunovsky A. The concept and features of the migration law of Ukraine

Summary. The migration law of Ukraine has all the stable features which characterize it as an independent branch of law in the system of national Ukrainian law as it concerns state and social interests. It is the separate subject of regulation and the totality of the state's own legal means to affect to the participants of the regulated social relations and the wish and will of the State in the development of this complex branch of law.

Key words: national law, branches of law, migration law, methods of the legal regulation.